

غربت‌زدگی مکانی روشنفکر در رمان‌های

سعد محمد رحیم پس از ۲۰۰۳م

کریم امیری*

محمد جواد پورعابد**، ناصر زارع***، سیدحیدر فرح شیرازی****

چکیده

پژوهش حاضر به ارتباط میان روشنفکران و غربت‌زدگی در رمان‌های سعد محمد رحیم (۱۹۵۷-۲۰۱۸م)، نویسنده عراقی می‌پردازد، تا از این رهگذر بتواند هم به پاسخ‌های قانع‌کننده‌ای در پیوند با چگونگی شکل‌گیری شخصیت‌های اصلی و نوع مکان‌هایشان دست یابد و هم چند و چون دردها و رنج‌هایی را که به دنبال کودتاها و جنگ‌ها و محاصره و اشغال، دامن‌گیر شخصیت‌های روشنفکر شده، نشان دهد. این جستار با روش توصیفی - تحلیلی می‌کوشد غربت‌زدگی مکانی روشنفکر رنج‌دیده عراقی را از رهگذر شخصیت‌های اصلی سه رمان سعد محمد رحیم یعنی *ترنیمه امرآة.. شفق البحر، مقتل بائع الکتب، و فسحة الجنون* تحلیل و بررسی کند. نویسنده، شخصیت‌های داستانی خود را از میان روشنفکرانی غربت‌زده و خسته برگزیده که با ناهمگون جابه‌جا شوند یا به کناری رفته، عزلت‌گزینند.

کلیدواژه‌ها: سعد محمد رحیم، رمان، غربت‌زدگی، مکان.

* دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عربی دانشگاه خلیج فارس، بوشهر، karimamiri@Mehrpgu.ac.ir

** استادیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه خلیج فارس، بوشهر (نویسنده مسئول)، m.pourabed@pgu.ac.ir

*** استادیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه خلیج فارس، بوشهر، naserezare@gmail.com

**** دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه خلیج فارس، بوشهر، Shiraz.he@yahoo.com

تحلیل انتقادی صحت «حدیث کساء مشهور» با روش تحلیل محتوا

پروین بهارزاده*

فاطمه آبادی**

چکیده

واقعۀ کساء به دو کیفیت روایت شده است: روایتی مشهور در بخش ملحقات مفاتیح الجنان و روایاتی از ائمه (ع) و صحابه در کتب حدیثی شیعه و اهل سنت. این مقاله سعی دارد تا با استفاده از روش تحلیل محتوا امکان صحت حدیث کساء مشهور را با توجه به مضامین وارد در آن بررسی کند. روش تحلیل محتوا، ابزاری روشمند در تحلیل متون به شمار می‌رود و هدف آن به سخن درآوردن متن از طریق طبقه بندی معانی در دسته‌های اصلی و فرعی می‌باشد، تا معانی آشکار و پنهان متن ادراک شود. استخراج مضامین اصلی در هر یک از دو نوع روایات روشن می‌سازد که روایت مشهور مضامین منفردی دارد. این در حالی است که میزان تناسب بین روایات صادره از ائمه اطهار (ع) و روایات صحابه بالا است. علاوه بر آن مقایسه بین هدف صدور روایت - که با توجه به همزمانی صدور روایت با نزول آیه تطهیر چیزی جز شناساندن مصداق اهل بیت نمی‌باشد - و مضامین وارد شده در هر یک از دو نوع روایات نشان می‌دهد که مضامین روایات غیر مشهور با هدف تناسب دارد ولی این تناسب در ارتباط با حدیث کساء مشهور کاملاً مفقود است. موارد مذکور نه تنها نقل مشهور را متنی منفرد و غیر متناسب با نقل متواتر می‌سازد، بلکه آن را از هدف صدور روایت نیز دور می‌کند.

کلیدواژه‌ها: حدیث کساء، اهل بیت (ع)، آیه تطهیر، تحلیل محتوا، مضامین اصلی.

* استادیار گروه علوم قرآنی و حدیث، دانشگاه الزهرا (س)، bahar-p@alzahra.ac.ir

** دانشجوی دکتری گروه علوم قرآنی و حدیثی دانشگاه الزهرا (س) (نویسنده مسئول)

fatemehabadi650@yahoo.com

جایگاه شهر از منظر منابع اسلامی

ستار خالدیان*

موسی عربی**

چکیده

شهر با ویژگی‌هایی که در منابع اسلامی آمده زمینه‌ای مناسب را برای رسیدن انسان به کمال فراهم می‌کند. نگارندگان در این مقاله که از نظر هدف، کاربردی و روش انجام آن توصیفی - تحلیلی می‌باشد، سعی کرده‌اند، به واکاوی جایگاه شهر از منظر منابع دینی بپردازند، زیرا تا زمانی که رویکرد و نگاه دین اسلام به مقوله شهر روشن نگردد، هر نوع تعریف و برنامه‌ریزی در جهت رسیدن به شهر مطلوب (شهر اسلامی) بی‌ثمر خواهد بود. نگارندگان سعی نموده‌اند که در این مقاله پاسخ دهند که ساختارهای مورد توجه اسلام در شهر کدامند و جایگاه شهر از دیدگاه قرآن چگونه ارزیابی می‌گردد؟ در نتیجه باید گفت شهر از دیدگاه اسلام دارای جایگاه ارزشمندی است و هر چند به صورت مستقیم در آیات قرآنی به مقوله شهر کم پرداخته شده است، اما به صورت غیر مستقیم بسیاری از آیات به ویژگی‌ها، ساختارها و الگوهای اشاره می‌نمایند که بر اساس آن‌ها می‌توان به تعریف شهر اسلامی پرداخت. همچنین باید در نظر گرفت که منابع اسلامی بیش از آن که به صورت و سیمای کالبدی شهرها توجه داشته باشند، روابط درونی شهر و مباحث انسانی را بسیار دارای اهمیت می‌دانند. همچنین در میان ساختارهای حاکم بر شهرها بیش از همه بر ساختارهای اقتصادی، امنیتی و عدالت به معنای عام توجه دارند.

کلیدواژه‌ها: شهر، اسلام، کالبد شهر، مسائل انسانی، اقتصاد، امنیت، عدالت.

* استادیار باستان شناسی، دانشگاه هنر شیراز، S.khaleidian@shirazartu.ac.ir

** استادیار زبان و ادبیات عربی، دانشگاه شیراز، moosaarabi@yahoo.com

از قاهره تا تهران؛ پذیرش ادبیات تطبیقی عربی در ایران

حیدر خضری*

چکیده

بخش اول این مقاله به بررسی پیدایش و پیشرفت ادبیات تطبیقی در جهان عرب و ارتباط آن با جدیدترین تحولات منطقه می‌پردازد. این مقاله همچنین سعی دارد که از لابلائی مکتب عربی ادبیات تطبیقی و مکتب اسلامی ادبیات تطبیقی، خوانش جدیدی از بهار عربی و بیداری اسلامی ارائه دهد. قسمت دوم مقاله با استفاده از روش توصیفی – تحلیلی به بازخوانی و بررسی روند خروج ادبیات تطبیقی عربی از حاشیه ادبیات تطبیقی غربی و قرار گرفتن آن در مرکز ادبیات تطبیقی در جهان اسلام می‌پردازد. این قسمت همچنین چگونگی و میزان تأثیر ادبیات تطبیقی عربی در پیدایش و پیشرفت ادبیات تطبیقی در ایران را مورد بررسی قرار می‌دهد. بخش پایانی مقاله نیز شامل بررسی انتقادی کتاب‌هایی است که در حوزه ادبیات تطبیقی از زبان عربی به فارسی ترجمه شده است. مهم‌ترین یافته‌های این بخش عبارت‌اند از: کثرت کتاب‌های تألیفی و ترجمه‌ای در زمینه ادبیات تطبیقی عربی؛ تلاش بدون وقفه ادبیات تطبیقی عربی برای نظریه‌پردازی در زمینه ادبیات تطبیقی از طریق معرفی مکتب عربی و مکتب اسلامی؛ ایجاد پل ارتباطی بین ادبیات تطبیقی غربی و ادبیات تطبیقی در جهان اسلام و ایران و نهایتاً تأثیرگذاری عمیق بر ادبیات تطبیقی ایران از لابه لای کتاب‌های ترجمه شده عربی به فارسی. مقاله پیش رو همچنین اولین نشانه‌های تأثیرگذاری ادبیات تطبیقی فارسی را بر عربی برجسته می‌سازد.

کلیدواژه‌ها: ادبیات تطبیقی، نظریه پذیرش، ترجمه از عربی به فارسی، نقد ادبی.

نمود رنگ و بوی محلی در رمان *ذاکرة الجسد* اثر احلام مستغانمی پژوهشی در نظریه جهان شمولی ادبیات

کبری روشنفکر*

کاوه خضری**، هادی نظری منظم***

فرامرز میرزایی****

چکیده

جهان شمولی ادبی، نظریه‌ای نوظهور در عرصه نقد ادبی و ادبیات تطبیقی است که مبانی نظری آن در حال تکامل است. بنا بر این نظریه، ادبیات جهان شمول نظریه‌ایست که می‌خواهد با بررسی مؤلفه‌های جهان شمولی ادبیات در متون مختلف، ساز و کار کوچ متون از مرزهای ملی و وارد شدن آن به فضای جهانی ادبیات را مورد بررسی و ارزیابی قرار دهد. رمان *ذاکرة الجسد* اثر احلام مستغانمی، یکی از رمان‌های موفق این نویسنده الجزائری است که با پرداختن به فرهنگ سیاسی و سنت‌های الجزایر، پس از کسب چندین جایزه معتبر در جهان عرب، توانست از رهگذر ترجمه به زبان‌های مهم، در فضای جهانی ادبیات حضور یابد. از شرط‌های مهم حضور آثار ادبی در فضای جهانی، لزوم وجود مؤلفه‌هایی در اثر ادبی است. یکی از مؤلفه‌های مهم جهان شمولی ادبیات، وجود رنگ و بوی محلی در آثار ادبی است. مقاله حاضر بر آن است تا با روش توصیفی - تحلیلی، نمودهای رنگ و بوی محلی را در رمان *ذاکرة الجسد* در شش سطح: هویت عربی، بزرگداشت مقام شهدای انقلاب الجزائر، نقد سیاست‌های عربی، نمادهای موفقیت سیاسی در تاریخ قدیم، زبان عامیانه و لباس الجزائری بررسی کند. نتایج پژوهش حاکی از آن است که نویسنده با تاکید بر هویت عربی، بررسی انقلاب الجزائر، آسیب شناسی سیاست سران عرب، روایت برخی از گفته‌های داستانی در قالب زبان عامیانه و توصیف لباس الجزائری، توانست فضای محلی الجزائر را به شکلی زیبا در رمان خود بگنجانند.

کلیدواژه‌ها: جهان شمولی ادبی، رنگ و بوی محلی، احلام مستغانمی، *ذاکرة الجسد*.

* دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه تربیت مدرس، kroshan@modares.ac.ir

** دکترای زبان و ادبیات عربی، دانشگاه تربیت مدرس (نویسنده مسئول)، awa_khezri@yahoo.com

*** استادیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه تربیت مدرس، hnazarimonazam@yahoo.com

**** استاد گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه تربیت مدرس، mirzaeifaramarz@yahoo.com

بیرم تونسسی: شاعر مردم و آزادی (تحقیق و بررسی)

تورج زینی‌وند*

جهانگیر امیری**، نسرین ملکی دوبرجی***

خدیجه آلبوغیش****

چکیده

محمود بیرم التونسی (۱۸۹۳-۱۹۶۱) شاعر و نویسنده‌ی معاصر مصری به سبب سرودن مجموعه اشعار زجل (شعرهای عامیانه) شهرت یافته است. از او به عنوان تصنیف ساز، نمایش‌نامه‌نویس، نویسنده‌ی برنامه‌های رادیویی و فیلم‌نامه‌نویسی که زجل را به سطح هنری نوینی رساند، یاد می‌شود. او با آثارش به شعر عامیانه عربی اعتبار تازه‌ای بخشید و راه را برای پیدایش شعرهای عامیانه‌ی جدید در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰م هموار ساخت. موضوع اشعار وی؛ مسائل سیاسی، اجتماعی و مردمی است، اما در شعر وی مضامینی در زمینه مدح، رثا، دین و طنز نیز به چشم می‌خورد. یافته‌های پژوهش گویای این مطلب است که بیرم تونسسی، قلمش را در خدمت مردم و اهداف انقلابی قرار داده است و اشعار سیاسی اجتماعی وی در بردارنده‌ی نقدی صریح است که عیوب و مسائل و مشکلات جامعه را مورد هدف قرار داده است. از مهم‌ترین دلایل و انگیزه‌هایی که باعث گردیده شاعر به زبان عامیانه در اشعارش روی بیاورد، تأثیر این گویش بر توده‌های مردم مصر است. این نکته بیانگر آن است که شاعر، اهداف و آرزوهایش را در نقد و رویارویی با چالش‌ها و مشکلات عامه مردم می‌بیند.

کلیدواژه‌ها: شعر معاصر عربی، ادبیات سیاسی، ادبیات عامیانه، شعر مصر، بیرم تونسسی.

* دانشیار گروه زبان و ادبیات عرب، دانشگاه رازی (نویسنده مسئول)، t_zinivand56@yahoo.com

** دانشیار گروه زبان و ادبیات عرب، دانشگاه رازی، gaamiri686@gmail.com

*** دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عرب، دانشگاه رازی، n.maleki8994@gmail.com

**** دانشجوی کارشناسی ارشد، زبان و ادبیات عرب دانشگاه رازی، Albohobeish94@gmail.com

شکل‌گیری جریان تکفیری در کربلا، زمینه‌ها و پی‌آمدهای آن

مریم سعیدیان جزی*

چکیده

یکی از چالش‌های مهم جامعه اسلامی شکل‌گیری جریانهای افراطی در قرن نخست هجری بود. با نگاهی دقیق به تاریخ اسلام معلوم می‌گردد این گروه‌ها به دلیل نادانی و کج فهمی در برابر اسلام قرار گرفتند و دفع اینها مطابق عقل و شرع واجب است. تحقیقات انجام شده در این زمینه، ناقص و دارای ضعف تحلیل و استناد هستند. این مقاله نشانه‌ها، ریشه‌ها و سرانجام جریان تکفیری را در واقعه کربلا، مطابق سیره اهل بیت (ع) بررسی و ارزیابی می‌کند. روش تحقیق تاریخی و با استفاده از منابع اصلی است. مواضع اهل بیت (ع) در برابر این جریان تهاجمی و در ابعاد مختلف بوده است. آنها حرکت‌های افراطی و مبانی فکریشان را نفی کردند. مطابق قرآن، سنت و شریعت استدلال کردند. مردم را آگاه و شیوه تعامل با افراطیون را آموزش دادند. بر اساس این تحقیق، جریان‌های افراطی در کربلا نقش فعالی داشتند. هواهای نفسانی، فهم نادرست از آموزه‌های دینی و عصبیت جاهلی، جریان‌های افراطی را به گمراهی و هلاکت کشاند. آنها ضربه‌های بسیاری به جامعه اسلامی زدند. سرانجام چنانکه خدا وعده داده بود و کلام اهل بیت (ع) و تاریخ شهادت می‌دهد، دچار زیان کامل، دوری از رحمت الهی و گرفتاری در عذاب الهی شدند.

کلیدواژه‌ها: جریان‌های افراطی، واقعه کربلا، روایات، اهل بیت (ع).

* دکترای تاریخ اسلام، دانشیار و عضو هیئت علمی گروه معارف اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اهل بیت (ع)، دانشگاه اصفهان، msaeedyan@litr.ui.ac.ir

تصویر در خطبه موقه امام علی (ع) براساس نظریه سید قطب با تأکید بر عنصر ایقاع

محمود شکیب*

لیلا قاسمی حاجی آبادی**، سوسن عباسیان***

چکیده

واقعه کساء به دو کیفیت روایت شده است: روایتی مشهور در بخش ملحقات مفاتیح الجنان و روایاتی از ائمه (ع) و صحابه در کتب حدیثی شیعه و اهل سنت. این مقاله سعی دارد تا با استفاده از روش تحلیل محتوا امکان صحت حدیث کساء مشهور را با توجه به مضامین وارد در آن بررسی کند. روش تحلیل محتوا، ابزاری روشمند در تحلیل متون به شمار می‌رود و هدف آن به سخن درآوردن متن از طریق طبقه بندی معانی در دسته‌های اصلی و فرعی می‌باشد، تا معانی آشکار و پنهان متن ادراک شود. استخراج مضامین اصلی در هر یک از دو نوع روایات روشن می‌سازد که روایت مشهور مضامین منفردی دارد. این در حالی است که میزان تناسب بین روایات صادره از ائمه اطهار (ع) و روایات صحابه بالا است. علاوه بر آن مقایسه بین هدف صدور روایت - که با توجه به همزمانی صدور روایت با نزول آیه تطهیر چیزی جز شناساندن مصداق اهل بیت نمی‌باشد - و مضامین وارد شده در هر یک از دو نوع روایات نشان می‌دهد که مضامین روایات غیر مشهور با هدف تناسب دارد ولی این تناسب در ارتباط با حدیث کساء مشهور کاملاً مفقود است. موارد مذکور نه تنها نقل مشهور را متنی منفرد و غیر متناسب با نقل متواتر می‌سازد، بلکه آن را از هدف صدور روایت نیز دور می‌کند.

کلیدواژه‌ها: حدیث کساء، اهل بیت (ع)، آیه تطهیر، تحلیل محتوا، مضامین اصلی.

* استاد زبان و ادبیات عربی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران (نویسنده مسئول)

Shakibmahmood52@gmail.com

** استادیار زبان و ادبیات عربی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد گرمسار، leila03ghasemi@yahoo.com

*** دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عربی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران

Susan.abbasian@gmail.com

تحلیل سیستم معنایی زبان در سوره مزمل براساس نظریه هالیدی

مریم عزیزخانی*

سیدرضا سلیمانزاده نجفی**

چکیده

رویکرد وظیفی در زبان‌شناسی مکاتب گوناگونی دارد. و از مهم‌ترین آنها مکتب لندن است و این مکتب بنیانگذارانی دارد که از آشکارترین آنها مایکل هالیدی است کسی که نظریه بافتی فرث را متحول کرد سپس نظریه ای را وضع کرد و آن را دستور نظام‌مند نامید. این نظریه بر اساس تعدد نقش‌های زبان بنا شده است. بدرستی که این پژوهش تلاش می‌کند که سوره مزمل را در سه نقش تجربی و بینافردی و متنی زبان شناسانه بررسی کند در حالی که بر دستور نظام‌مند هالیدی تکیه می‌کند و روش توصیفی و تحلیلی و آماری را به کار می‌برد. با تمرکز بر نقش تجربی مشخص شد که فرایند مادی بیشترین بسامد را در این سوره دارد و بواسطه وضوح این فرایندها و وقوعش در عالم خارج، از یک طرف نقش تلاش‌های نبی را آشکار می‌کند و از طرف دیگر ابلاغ رسالت را آسان می‌کند. بعد از بررسی نقش بینافردی بر این دست یافتیم که قطبیت همه آیات مثبت است و آیات از صیغه اخباری پر شده است و از قطعیت وقوع حوادث خبر می‌دهد. بعد از تحلیل وظیفه متنی زبان آشکار شد که مبتدای ساده، مکانی گسترده را در این آیات اشغال می‌کند و اطلاعات شناخته شده بیشترین جایگاه‌های مبتدا را اشغال می‌کند. با بررسی انسجام آیات مشخص شد که انسجام دستوری نقش آشکاری را در اتحاد آیات بازی می‌کند.

کلیدواژه‌ها: زبان‌شناسی نقشگرا، انسجام، دستور نظام‌مند، سوره مزمل.

* دکترای زبان و ادبیات عرب، دانشگاه اصفهان (نویسنده مسئول)، maryamazikhani@ymail.com

** استاد زبان و ادبیات عرب، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران (نویسنده مسئول)

Shakibmahmood52@gmail.com

بررسی قافیه و روش‌های به‌کارگیری آن در نمونه‌هایی از شعر مقاومت فلسطین (پژوهشی در دو ساختار آوایی و معنایی)

حسین کیانی*

امین نظری تریزی*

چکیده

قافیه مهم‌ترین عناصر تشکیل‌دهنده شعر به شمار می‌رود که وظیفه آن محدود به آوا نمی‌شود، بلکه وظیفه معنایی دارد که سیطره آوا را از آن دور می‌کند، از این رو قافیه به دلیل القای معانی دقیق و ظریف، اهمیت ویژه‌ای در شعر معاصر عربی به طور کلی، و در شعر مقاومت فلسطین به طور خاص دارد. پژوهش می‌کوشد با تکیه بر روش وصفی تحلیلی از انواع قافیه و روش‌های بکارگیری آن در شعر مقاومت فلسطین بعد از شکست ۱۹۶۷م، و نقش آن در دو ساختار آوایی و معنایی پرده بردارد. نتایج نشان می‌دهد شعر این دوره غالباً از قافیه ساده یکنواخت به عنوان تکیه‌گاه آوایی بهره می‌برد، ولی نبیله الخطیب گاهی اوقات روندی را در پیش می‌گیرد که تلاش دارد در این نوع قافیه بین آوا و معنا انسجام ایجاد کند. قافیه متقاطع به دلیل نظم خاص در اجرای آن نتایج درخشانی در بخش معنایی نداشته، ولی بسیسو تلاش دارد با کاربرد تکنیک موازنه زبانی و آوایی، معنا، آوا و زیبایی بدیع ایجاد کند. شاعر این دوره با کاربرد دو نوع قافیه متغیر و مقطعی در تولید انسجام بین آوا و معنا موفق بوده، ولی گاهی اوقات صباغ با کاربرد قافیه‌های زائد، فضایی آوایی و یکنواخت را ایجاد می‌کند.

کلیدواژه‌ها: شعر شکست، قافیه، ساختار آوایی، ساختار معنایی.

* دانشجوی زبان و ادبیات عربی، دانشگاه شیراز، hkyanee@shirazu.ac.ir

** دکترای زبان و ادبیات عربی، دانشگاه اصفهان، aminnazari1369@yahoo.com

بررسی زیبایی‌شناختی قصیده سجده کربلاء از عبدالوهاب زاهده

عزت ملابراهیمی*

حامد جنادله**

چکیده

این پژوهش درصدد بیان شاخصه‌های فنی و زیبایی‌شناختی قصیده *سجده کربلاء* از عبد الوهاب زاهده، بر آمده است. بدین منظور از زوایای مختلف به بررسی جلوه‌های هنری قصیده پرداخته و سطوح مختلف موسیقایی، تصویری و ادبی آن را به روشی توصیفی - تحلیلی بیان کرده است. شاعر با کاربرد تعابیر مختلف، جملات هماهنگ و الفاظ موزون به خوبی توانسته است اندیشه‌های خود را به مخاطب منتقل کند. وی با بهره‌گیری از دلالت‌های معنایی و فنی، عشق خود به ساحت پاک اهل البیت (ع) را به تصویر می‌کشد و با ایجاد توازن میان جملات و فرازهای مختلف قصیده، نوعی انسجام و هارمونی بالایی به آن می‌بخشد. نگارندگان با واکاوی اندیشه حاکم بر ذهن مؤلف و نیز بررسی زوایای مختلف فکری او دریافته‌اند که شاعر از اصوات، واژه‌ها، کلمات و... در قصیده برای تحقق توازن موسیقایی مناسب با فضا و مفاهیم حاکم بر آن بهره برده است. وی با استفاده از تصاویر تاریخی و الهام‌بخش از حوادث جانسوز کربلا، سعی در جاودانه ساختن این واقعه دارد. از این رو گاه به آشنازدایی و هنجارگریزی میان صفت و موصوف یا فعل و فاعل و یا دیگر اجزای کلام دست می‌زند تا بتواند معنای تازه‌ای در شعر خود بیافریند.

کلیدواژه‌ها: سجده کربلاء، امام حسین (ع)، عبدالوهاب زاهده، زیبایی‌شناسی.

* دانشیار گروه زبان و ادبیات عرب، دانشگاه تهران (نویسنده مسئول)، mebrahim@ut.ac.ir

** دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عرب، دانشگاه تهران، h.janadele@ut.ac.ir

تحلیل اندیشه فلسفی نجیب محفوظ درباره علم مدرن در گفتمان روایی (موردپژوهی شخصیت عرفه در رمان اولاد حارتنا)

علیرضا نظری*

چکیده

رمان اولاد حارتنا اثر نجیب محفوظ یک رمان نمادین است که تاریخ زندگی بشر را با محوریت زندگی پیامبران بزرگ در قالبی روایی بازآفرینی می‌کند اما بیشتر به یک بیانیه فلسفی نزدیک است، به ویژه در بخش پایانی زمانی که عرفه وارد داستان می‌شود و همه حوادث پیرامون وی به عنوان نماد علم مدرن رخ می‌دهد. محفوظ این شخصیت را برای بیان اندیشه فلسفی درخصوص علم مدرن تقابل آن با ادیان و تسلیم شدن آن در برابر قدرتها به کار می‌گیرد. ضرورت پژوهش در این نکته نهفته است که چنین اندیشه‌ای درخصوص علم که در بدو امر اندیشه‌ای برخاسته از غرب است چگونه بر روشنفکران و نویسندگان جهان اسلام تأثیر گذاشته و آنها به مبلغان این اندیشه با استفاده از ادبیات تبدیل شده‌اند. لذا این پژوهش در نظر دارد با روش توصیفی - تحلیلی با اتکا بر این جنبه از رمان به تبیین مظاهر غربی علم پردازد که محفوظ در شخصیت عرفه ارائه کرده است و نشان داده می‌شود که محفوظ در قالب این شخصیت اندیشه فلسفی خاصی نسبت به علم را از حیث خاستگاه، تقابل با ادیان، سوء استفاده از علم توسط قدرتها بیان کرده است. عرفه در گفتمان روایی محفوظ، نمادی برجسته برای علم است که با نیت خالصانه و با هره‌گیری از جادوی خود که گاهی در تعارض با ادیان است، برای خدمت به بشریت قیام می‌کند و عاقبتی که محفوظ برای این قیام عرضه می‌کند چیزی جز سکولاریسم قائل به مرگ خدا نیست و سرانجامی جز بردگی علم در برابر قدرت و قربانی شدن عواطف انسانی ندارد.

کلیدواژه‌ها: گفتمان روایی، شخصیت داستانی، علم مدرن، نجیب محفوظ، اولاد حارتنا، عرفه.